

Ба 242 245

~~а 247 632~~

~~аа 347/8~~

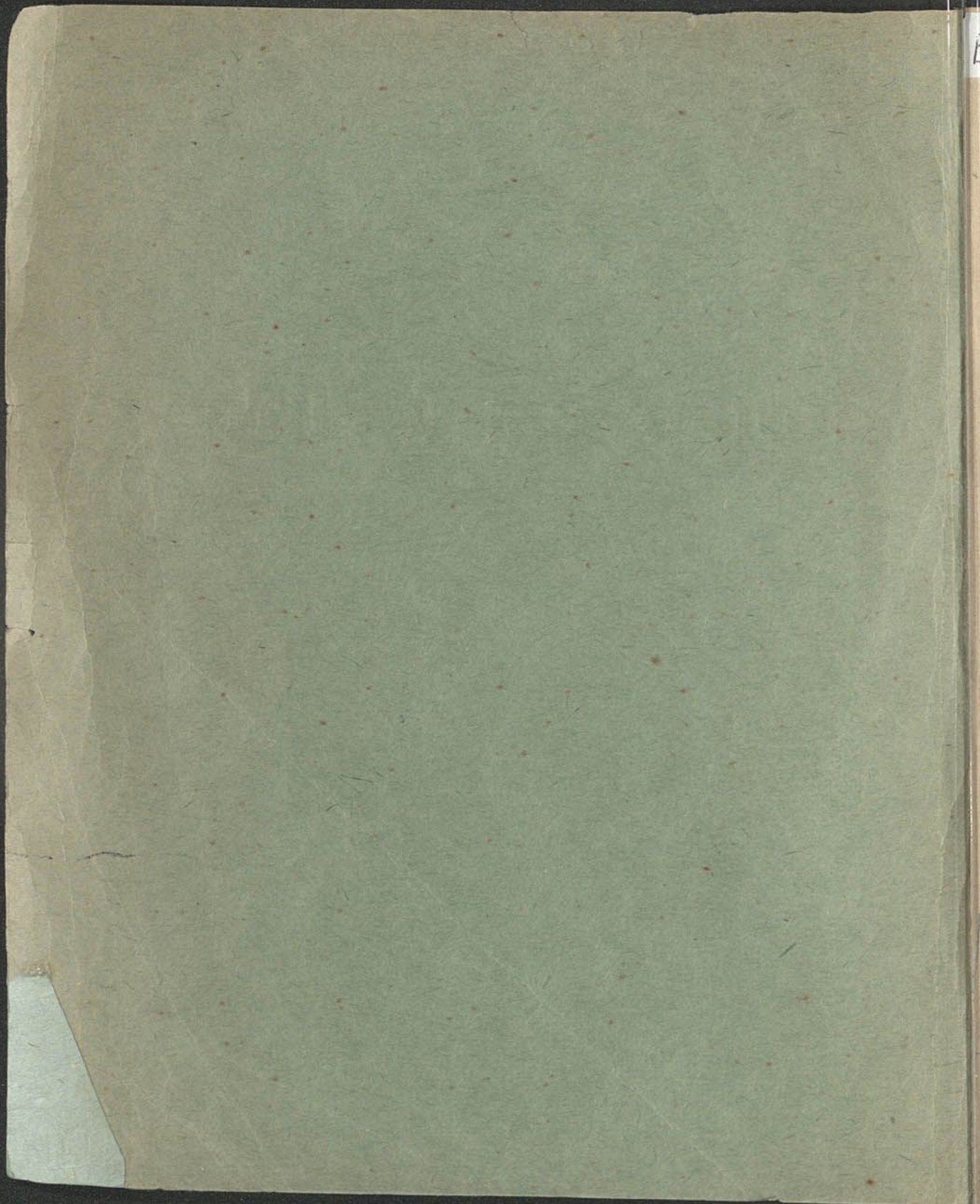
К. Езавітаў

Беларусы ў Літве

9/599

Рыга, 1932

Выданьне Беларускага Выдавецтва ў Латвіі

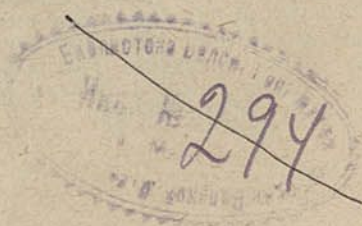
Ба 242245

22
&

К. Езавітаў

1964 г.

Беларусы ў Літве

Рыга, 1932

Выданьне Беларускага Выдавецтва ў Латвіі

БСН 2005

Дзяржаўная
Бібліятэка ВССР
Імя Я. І. Купчына

Склады выдання:

- Рыга** — ў Беларускам Выдавецтве ў Латвіі, Rīgā, Elija ielā, 20, dz. 25. Baltkrievu Izdevniecība.
- Дзьвінск** — у падстаўніка Беларускага Выдавецтва, гр. А. Барткевіча, Daugavpils, Jatnieku ielā, 13, dz. 4.
- Люцын** — у Люцынскім Аддзеле „Т-ва беларускіх вучыццялёў“, Ludzā, Vokzales ielā, 49.
- Вільня** — у Беларускай Кнігарне гр. В. Мавкевіча, Wilno, Ostrobramska, 1. Księgarnia Białoruska.
- Коўна** — у Беларускам Аддзеле пры кнігарне гр. С. Якавюка — „Кnyga“, Kaunas, Laisvės alėja, 26.
- Бэрлін** — у Хаўрусе студэнтаў - беларусаў у Нямеччыне, Weissruthenischer Hochschülerverein, Berlin-Mahlsdorf-Süd, Brühsalerstr. 38. (bei Andrey Borowsky).
- Прага** — у Беларускам Нацыянальным Камітэце — Praha II, Wenzigova, 4. Prof. Mikola Weršinin.
- Чыкаго** — у Беларускам Нацыянальным Камітэце — Whiteruthenian American National Association, 669 Wrightwood av. Chicago, Illinois.

I. Лічба беларусаў у сучаснай Літве.

Згодна першага Усерасейскага перапісу 1897 году, ў межах сучаснае Літоўскае Рэспублікі пражывала 70.300 беларусаў. Аднак, першы Літоўскі дзяржаўны перапіс жыхарства, зроблены ў 1923 годзе, паказаў для беларусаў вельмі малую лічбу — усяго 4.400 чалавек. Такім чынам лічба беларускага жыхарства ў Літве за час вайны і рэвалюцыі зменшылася, нібы-та, аж у 20 разоў. Калі прыгледзіцца да ніжэй друкуемай табліцы этнаграфічнага складу Літвы, дык мы ўбачым, што агульнае зьмяншаньне жыхарства і наасобных нацыянальнасьцяў зусім не такое катастрафічнае, як гэта выявілася для беларусаў, а гэта азначае, што ў справе падлічэньня лічбы беларусаў, пад час перапісу 1923 году, адбыліся нейкія недарэчнасьці. Лічба беларусаў у сучаснай Літве навінна быць у добры дзясятка разоў большаю. Калі параўнаць вынікі перапісу 1897 году з вынікамі перапісу 1923 году, дык атрымаемо гэткую табліцу:

Нацыянальнасьць.	Згодна перапісу 1897 г.		Згодна перапісу 1923 г.	
	Лічба жыхарства.	%	Лічба жыхарства.	%
Літоўцы	1.385.600	66,7	1.701.900	83,9
Жыды	261.200	12,2	153.700	7,6
Палякі	176.800	8,8	65.600	3,2
Расейцы	91.900	4,5	50.500	2,5
Беларусы	70.300	3,4	4.400	0,2
Немцы	47.000	2,3	29.200	1,4
Латышы	35.200	1,7	14.900	0,7
Іншыя	2.200	0,1	1.600	0,1
Чужаземцы	6.600	0,3	7.200	0,4
Р а з а м	2.076.800	100,0	2.029.000	100,0

Разгледзіўшы ўважліва гэтую табліцу (узятая намі з „Географіі Литвы“ — А. І. Тымінскага, Капнас, 1931 г., старонка 11-я), мы павінны прыйсці да пераканання, што значная частка беларусаў па вераспаведальнаму прынцыпу была аднесена да расейцаў (праваслаўныя) і да палякаў (частка каталікоў-беларусаў). Такое аднясенне зусім магчыма, бо ступень нацыянальнае свядомасці сярод вясковага беларускага жыхарства была дужа малая, а па гарадох і мястэчках Літоўскай Рэспублікі, у той час не існавала ніякіх беларускіх меншасцёвых арганізацый. Расейцы-ж і палякі, якія з першых дзён існавання Літоўскае дзяржавы заклалі свае меншасцёвыя арганізацыі і школы, здолелі захапіць уплыў на беларускую масу і трымаюць большасць яе пад сваімі уплывамі аж да гэтага часу.

Што лічба беларусаў у Літоўскай Рэспубліцы павінна быць большай, мы адразу пераконываемся, калі заглянем у данныя перапісу 1923 году па веравызнаньням. Каталікоў у Літве — 80,5%, лютэранаў — 8,8%, рэфарматараў — 0,7%, праваслаўных — 1,1%, старавераў — 1,4%, іншых хрысціянаў — 0,1%, юдэяў — 7,3%, розных нехрысціянскіх веравызнаньняў — 0,1%. Запраўднымі этнаграфічнымі расейцамі-маскалямі ў Літве мы можамо лічыць толькі старавераў, якія запраўды перасяліліся ў Літву з Маскоўшчыны, але іх усяго — 1,4%, ці ў пераводзе на лічбы — 28.400 чалавек. Значна з агульнае лічбы расейцаў у 50.500 чалавек, адзначаных перапісам 1923 году, значная частка зьяўляецца праваслаўнымі, а іменна: 1,1% ці 22.100 чалавек. З гэтае лічбы праваслаўных толькі мо' якіх 1000 ці 2000 чалавек зьяўляюцца выхадцамі з Маскоўшчыны, а рэшта — усе: гарадзенцы, віленчукі, менчукі, віцебчукі, магілёўцы, гомельцы, палачане ды тутэйшыя нова-аляксандраўцы і траччане, а знача — безумоўныя этнографічныя беларусы. З гэтага відаць, што ў графу „расейцаў“ аднесена ня менш 20.000—18.000 беларусаў-праваслаўных. Трэба думаць, што гэтка-ж, калі ня большая, лічба беларусаў-каталікоў трапіла па перапісу ў „палякі“. Гэта азначае, што зара' ў Літве знаходзіцца ня менш 45.000—40.000 беларусаў. Аднак, уся гэтая маса зусім неарганізавана на нацыянальна-беларускім грунце і нямаць цалком знаходзіцца пад расейска-польскім кіраўніцтвам.

Такім чынам — у межах сучаснае Літоўскае Рэспублікі адбываецца і далей векавечны працэс апаліячвання і абмаскалівання крывіца-беларускага жыхарства, і сама Рэспубліка, быццам, дапамагае гэтаму шкоднаму працэсу, бо яна субсыдзіруе польскія і расейскія школы, у якіх гэты працэс адбываецца, а беларусам не дае асветы ў іх роднай мове. Адсутнасць у Літве беларускае школы і культурна-асветнае працы сярод беларускага жыхарства прыводзе ў выніку да таго, што ў сучаснай Літоўскай Рэспубліцы, за кошт беларускае люднасці, павялічваецца лічба польскае і расейскае меншасці, а гэта адчыняе дарогу да палітычных уплываў, гістарычна варожых ня толькі ідэі беларускага нацыянальнага адраджэння, але і самому існаваньню незалежнае Літоўскае дзяржавы.

II. Палітычна-праўны стан беларусаў у Літве.

Хто вінны ў стварыўшымся зара' стане рэчаў?

Хто вінны ў тым, што пры наяўнасці 40.000 беларускага жыхарства ў межах сучаснае Літоўскае Рэспублікі, гэты беларусы да гэтага часу не былі арганізаваны, як нацыянальная меншасць і не карысталі сваіх бязумоўных правоў на школу і асвету ў роднай мове?

— Бязумоўна, больш за ўсіх вінны самі беларусы і тыя беларускія ўстановы, якія стала працавалі, або толькі гасьцявалі ў Коўне, але значная доля віны ляжыць і на тэй частцы палітычных кіраўнікоў Літвы, якія праглядзелі існаванне беларускае меншасці ў межах сучаснае Літоўскае Рэспублікі і аддалі гэтую меншасць на расправу ў расейскія і польскія рукі.

Літоўская вялікая палітыка, у свой час больш цікавілася беларусамі ў Заходняй Беларусі, у Віленічыне і Горадзеншчыне, ды ўстанаўленьнем кантакту з Беларускамі эміграцыйным урадам Б.Н.Р., чым лёсам беларускае меншасці, якая апынулася ў сучасных межах Рэспублікі. Тое-ж самае трэба сказаць і аб беларускіх арганізацыях, якія да 1927 году працавалі ў Коўне: яны таксама не заўважылі, што ў Нова-Аляксандраўшчыне, у Троччыне і іншых прымежных раёнах жыве значная беларуская маса, якой трэба даць і школу, і кнігу, і тэатр у беларускай мове.

Беларуская меншасць у Літве не заўважала кіруючымі літоўскімі і беларускімі палітыкамі таму, што абедзве стараны не даацэнівалі таго, якое вялікае значанне для абодвух народаў можа мець самы факт існавання беларускае меншасці ў Літве, а таксама і магчымасць праз яе ўстанавіць запраўды моцныя, шчырыя і прыязныя літоўска-беларускія адносіны. Між тым існаванне і наважная культурна-асветная праца беларускае меншасці ў межах сучаснае Літвы, ў значнай меры, прадвызначае лёс Літвы будучае і далейшае развіццё і дзі беларуска-літоўскага сапраўніцтва. Справа ў тым, што беларускае грамадства і шырокія колы працоўнага беларускага народу ўжо дайшлі да тае ступені палітычнае і нацыянальнае сьведомасці калі ня вераць голым словам і абяцанкам, хаця-б яны былі самымі прыгожымі і на ўсе 100 процантаў шчырымі,—беларускае грамадства у ацэнцы тых ці іншых падзей ужо можа лічыцца толькі з фактамі, якія яно можа назіраць у штодзённым жыццё.

Паважная і сур'ёзная пастаноўка беларускае меншасцёвае справы ў Літве зараз-жа адазваліся бы і далёка па-за межамі яе, выклікаючы зьявы і чыннікі, якія зараз немагчыма нават у поўнай меры прадугледзіць, але якія бязумоўна ўмацоўвалі бы як стан Літоўскае Рэспублікі і прыязнь да яе ў Заходняй Беларусі, так і далейшае развіццё беларускага адраджэнчага руху ў розных краях.

III. Асвѣта беларусаў у Літве у сучасны момант.

У працягу некалькіх год, пачынаючы з 1925 году, мы ня раз звярталі ўвагу—і праз газету „Голас Беларуса“ і ў іншых выданнях—на канешнюю патрэбу самаарганізацыі беларускае меншасці ў Літве, у першую чаргу на грунце культурна-асветным, каб спыніць далейшую русіфікацыю і полонізацыю беларускага жыхарства праз школы гэтых варожых нашаму адраджэньню меншасцяў. Аднак час ішоў, патрэбнай ініцыятыўнай групы сярод беларускае меншасці ў Літве не складалася і працэс уцягвання беларускае школьнае моладзі ў расейскія і польскія школы ўсё больш павялічаўся. У 1929 годзе, праз 10 год існавання незалежнае Літоўскае Рэспублікі, школьная справа ў Літве стаяла гэтак, як паказана ў табліцы.

Тыпы школ	Літоўскія	Жыдоўскія	Польскія	Нямецкія	Латыскія	Расейскія	Беларускія	Машавыя	Разам
I. Пачатковыя школы	1997	135	91	22	10	91	1	29	2306
клясовых камплект. у іх	2738	246	126	36	13	26	1	38	3224
Утрымоўваюцца: за кошт Міністэрства Асвѣты	206	6	—	—	—	—	1	7	220
самаўрадамі	2513	213	40	27	13	20	—	31	2857
прыватн.арганізац.з дапамогай Ураду	17	14	2	—	—	5	—	—	38
без падтрымкі за прыватныя сродкі	2	13	84	9	—	1	—	—	109
II. Вучыцельскія сэмі- нары	9	1	—	—	—	—	—	—	10
з іх дзяржаўных	5	—	—	—	—	—	—	—	5
прыватных з дапамо- гай Ураду	4	1	—	—	—	—	—	—	5
III. Сярэднія школы, прагімназіі і курсы	64	17	1	2	1	1	—	—	86
з іх: дзяржаўных	48	—	—	—	—	—	—	—	48
з дапамог. ад Ураду	13	4	—	—	1	—	—	—	18
прыватных	3	13	1	2	—	1	—	—	20
IV. Гімназіі і спецы- яльныя школы	36	11	3	1	—	1	—	—	52
урадовых з іх	18	—	—	—	—	—	—	—	18
з дапамог. ад Ураду	16	8	1	1	—	1	—	—	26
прыватных	3	3	2	—	—	—	—	—	8

Як бачым, на ўсю Літоўскую Рэспубліку у 1929 г. існуе ўсяго адна беларуская пачатковая школа. Няма ні вучыцельскае сэмінарыі, ні гімназіі, ні якіх-коліч курсаў. Да і тая адзіная беларуская школа падлягае апякаваньню Бюро расейскіх пачатковых школ, якое аб'яднае працу расейскіх настаўнікаў Літвы і рупіцца аб

умацаванні расейскае школы і асветы ў межах Літоўскае Рэспублікі. І гэта ў той час, як Літва рыхтуецца да атрымання ўлады над усею Віленшчынаю і добрым кавалкам Горадзеншчыны! Хто-ж будзе выкладаць у беларускіх школах Заходняе Беларусі? і хто будзе імі кіраваць? Ці ня тое-ж самае Бюро расейскіх школ? А мо' Бюро польскіх школ? Ці думае хто колечы аб кадрах настаўніцтва для беларускіх школ у будучыне?

Характэрна тое, што расейцы добра ведаюць, што яны ў Літве захапілі чужое (як ведаюць гэта і палякі), а таму і ў сваіх бюро, і ў сваіх выданнях, і ў статыстычных аглядах, яны старанна зьмешваюць весткі аб беларускіх і расейскіх школах у адну кучу, каб ня кідалася ў вочы жудаснае становішча беларускае школы. Гэтак у той-жа „Географіі Літвы“ — А. Тымінскага, на старонцы 26-й знаходзімо цікавую табліцу, якая гавора сама за сябе і ў якой выяўлены буйны ўзрост расейскае школы за кошт беларусаў. Табліца гэтая мае загаловак — „Свѣдѣнія о русскихъ и бѣлорусскихъ школахъ за время 1920—1929 г. г.“ — і выглядае гэтак:

На 1-е студзеня	Лічба расейскіх і беларускіх школ	Камплектаў класавых у іх	Вучыцялёў у іх	Вучняў у школах			% ад агульнага лічбы вучняў у Літве	Лічба вучняў у беларускіх школах
				хлопцоў	дзяўчат	разам		
1920 году	3	3	3	79	81	160	0,20	—
1921 „	4	5	3	139	135	274	0,25	105
1922 „	6	7	8	309	258	567	0,47	115
1923 „	11	15	15	390	304	694	0,59	58
1924 „	12	16	16	412	349	761	0,65	36
1925 „	12	17	17	416	356	772	0,63	34
1926 „	12	17	17	450	350	800	0,68	—
1927 „	17	23	23	506	349	855	0,70	32
1928 „	18	23	23	—	—	860	—	32
1929 „	22	27	27	—	—	950	—	—

Зьвярніце ўвагу на тры рэчы: на-перш, у табліцы нідзе не адзначана асобна колькі ёсць расейскіх і беларускіх школ*); па-другое, чым больш павялічваецца лічба школ, тым меншаю аказваецца лічба вучняў у беларускіх школах; нарэшці трэцяе, самае галоўнае, — у 1921 годзе лічба вучняў-беларусаў была нямаль аднальковая з лічбай вучняў у расейскіх школах (разам у беларусаў і расейцаў 274 вучня, а з іх у беларусаў — 105 вучняў), а зара лічба беларускіх вучняў зышла зусім на-нет. Якая лічба вучняў-беларусаў была ў 1920 годзе — зусім не паказана. Ці ня была яна большаю за лічбу вучняў-расейцаў?

*) Па прыватных вестках, якія да нас дайшлі, у Літве было тры беларускія школы.

Чаму гэтак памяншаўся з году-ў-год лік вучняў-беларусаў?

Мы лічым, што ў гэтым вінны той настаўнік-расейца, які ў гэтай школе працаваў і які лічыў сваім „патрыётычным“ абавязкам перарабіць беларускую школу на расейскую.

Па разглядзе ўсіх гэтых табліц, паўстае пытаньне:

А як-жа зара?, у 1932 годзе, стаіць справа беларускае школы ў Літве? Ці няма якога-колечы паленшаньня?

— Нічога падобнага! — Зара? ў Літве ўжо няма ніводнае беларускае школы!

IV. Ці вялася у Літве да 1932 году беларуская грамадзкая праца?

Так стаіць справа на грунце асьветным. Што да галіны эканамічнай і палітычна-грамадзкай, дык тутака беларуская меншасьцёвая справа ў Літве стаіць таксама кепска: ніякіх арганізацый беларускіх, якія займаліся бы гэтымі справамі, ў Літве зусім няма. Была ў 1925 годзе зроблена спроба арганізаваць у Коўне Беларускі Нацыянальны Камітэт і аб'яднаць каля яго беларускае грамадства, аднак праца гэтая не атрымала патрэбнага разьвіцьця. Камітэт быў створаны, але, дзякуючы негатыўнаму адношаньню да яго з боку некаторых уплывовых літоўскіх урадоўцаў і з боку сапрацоўнікаў з літоўскім міністэрствам міжнародных спраў гр. гр. В. Ластоўскага і К. Душэўскага, Беларускі Нацыянальны Камітэт у Літве не зрабіўся беларускай грамадзкай меншасьцёвай арганізацыяй для абслугоўваньня тых беларусаў, што маюць літоўскае грамадзянства, а ператварыўся ў беларускую эмігранцкую арганізацыю. Зусім зразумела, што заданьнем эмігранцкае арганізацыі не зьяўлялася, і не магло зьяўляцца, праца над аб'яднаньнем і культурна-асьветным абслугоўваньнем беларускае меншасьці ў Літве, а таму Беларускі Нацыянальны Камітэт нічога і не зрабіў для нацыянальнага ўсьведамленьня і арганізацыі гэтае беларускае меншасьці*). Ня дзіва, што цэлы шэраг, нават нацыянальна-сьвядомых беларусаў-праваслаўных быў уцягнены расейцамі (з браку беларускіх арганізацый) у арганізацыі расейскія, як эканамічныя, так і палітычныя, і дабрачынныя, і нават культурна-асьветныя. З гэтай-жа прычыны шмат беларусаў-каталікоў апынулася ў арганізацыях польскіх. Гэта надзвычайна ненармальна ўмацоўвала стан расейцаў і палякаў у Літве, біла па беларускай меншасьці і перашкаджала яе арганізацыі.

Беларускае сялянства па валасьцёх і беларускае жыхарства па гарадох, ня маючы сваіх беларускіх арганізацый, хочучы-няхочучы, павінна было зьвяртацца да грамадзкіх арганізацый іншых славянскіх нацыянальнасьцяў і, такім чынам трапляла ў асяродак чу-

* На працы Беларускага Нацыянальнага Камітэту мы ў даным парысе не спыняемся, бо праца яго была ўвонках жыцьця беларускае меншасьці.

жых і варожых беларускаму нацыянальна-сацыяльнаму адраджэньню ўплываў. І чым больш складаным і цяжкім у апошнія гады рабілася жыццё беларускага селяніна і ня маючага сталага заробку беларускага інтэлігэнта ды гарадскога працаўніка, — тым часцей яны павінны былі зьвяртацца за парадамі ў чужыя арганізацыі і тым больш псыхолёгічна адрывацца ад роднага караня і аддаляцца ад думкі аб патрэбе ўласнае беларускае самаарганізацыі.

Адзінае, што здолелі зрабіць беларусы ў Літве, гэта — выпусціць некалькі добрых кніжак. Але гэта справа была прароблена не беларускім грамадствам у Літве, не беларускаю меншасцю, а паасобнымі персонамі, нямаль выключна адным гр. Вацлавам Ластоўскім ды ягоным супрацоўнікам К. Дуж-Душэўскім. Гэтая выдавецкая справа, пры ўсёй яе бязумоўнай і вялікай вартасці, аднак зьяўлялася працаю аднабаковаю і ні ў якой меры не дапамагала самаарганізацыі беларускае грамадзкасці і беларускае меншасці ў Літве*). У апошнія-ж чатыры-пяць год, з ад'ездам з Коўны гр. В. Ластоўскага, і гэтая выдавецкая справа, зусім спынілася.

Такім чынам, мы можамо канстатаваць, што беларускай грамадзкай працы сярод беларускае нацыянальнае меншасці ў Літве да гэтага часу не вялося.

Ня можна тутакі не адзначыць яшчэ адной дужа характэрнай рысы, добра вымалёвываючай з боку псыхолёгічнага настроі значнай лічбы беларускіх інтэлігэнтаў у Літве, а таксама і настроі некаторай часткі літоўскага грамадства, прыхільнага да беларусаў. — Гэтыя грамадзяне, вось ужо ў працягу нямаль дзесяцігодзьдзя, ніяк ня могуць пазбавіцца ад зачараваньня тае пары „вялікіх плянаў“ і „вялікіх пачынаньняў“, якія намячаліся ў эпоху цеснага беларуска-літоўскага дзяржаўнага сапрацоўніцтва, у чатырохлецьце — 1919-га, 1920-га, 1921-га і 1922-га гадоў**). Тады ніхто не затрымоўваўся на „малых“ справах, тады ніхто не цікавіўся „малаю рольлю“. Плянны і маштабы былі надзвычайна вялікія, адкрываліся шырокія перспектывы і для працы і для асобных адзінак. На фоне гэтых перспектываў пытаньне аб арганізацыі беларускае меншасці ў межах сучаснае Літвы здавалася настолькі дробным, што аб ім ня варта і гутарыць — большасць грамадзян, як мы ўжо казалі вышэй, прост гэтага пытаньня не заўважала. Зара́ сытуацыя ўжо зусім ня тая — яна даўно ўжо і рашуча зьмянілася, але „пляны“ і „надзеі“ на ней-

*) Цікава, да рэчы, тутакі адзначыць, што беларуская выдавецкая справа у Літве была зьвязана, чамусьці, не з міністэрствам асветы, што было-б зусім нармальна для гэткае паважнае культурнае справы, а з міністэрствам міжнародных спраў, што надавала ўжо справе характар нейкае палітычнае акцыі. Трэба спадзявацца, што культурна-асветная праца беларускае меншасці ў Літве ў далейшым ня будзе пад апекаю міністэрства замежных спраў, а будзе мець зьвязкі з міністэрствам асветы і самаўрадамі.

***) Глядзі наш нарыс — „Да гісторыі беларуска-літоўскага дзяржаўнага сапрацоўніцтва ў 1918—1922 гадох.“

кую зьмену, на зварот старой сытуацыі і старых магчымасьцей усё яшчэ жывуць у некаторых сэрцах і ўсё яшчэ перашкаджаюць некаторым грамадзянам спусьціцца да роўні „малых“, штодзённых спраў і інтарэсаў малага маштабу.

V. Першыя крокі на шляху да аб'яднаньня беларускае меншасьці у Літве.

За апошні год у жыцьці беларускае меншасьці ў Літве наступіў некаторы пералом. Пад напорам беларускае грамадзкасьці, беларускія дзеячы ў Літве, пачынаючы з лета 1931 году, заварушыліся і ўзяліся за арганізацыйную працу над аб'яднаньнем беларускае меншасьці. Пасьля шэрагу нарад, у восені мінулага году стварылася ініцыятыўная група, з гр. гр.: Сымонам Якавюком, Каралінай Плескачэўскай і Васілём Барысовічам на чале, якая апрацавала статут „Беларускага Культурна-Асьветнага Таварыства ў Літве“ і падала яго на зацьверджаньне.

Нямаль усю зіму 1931-32 году цягнулася справа разгляду і зацьверджаньня статуту адпаведнымі літоўскімі ўладамі, і толькі 28 лютага 1932 году адбыўся, нарэшці, першы агульны ўстаноўчы сход новастворанага беларускага таварыства.

На сходзе гэтым прысутнічала 37 асоб, якія абралі першае Праўленьне Т-ва ў складзе: старшыні — С. Якавюка, намесьніка старшыні — А. Матача, скарбніка — К. Плескачэўскай, сакратара — С. Дзядзевіча, сябры праўленьня — Г. Радзюка і кандыдатаў — Я. Ясінскага і В. Барысовіча. Часовае бюро Т-ва адчынілася ў Коўне на Лайсвейс алее № 26.

Сваім першачарговым заданьнем новастворанае Таварыства лічыць, як гэта можна ўгледзіць з § 2 статуту Т-ва, — арганізацыю беларускае меншасьці і працу над узаемным беларуска-літоўскім культурным аднаньнем. Памянёны параграф статуту Т-ва кажа аб гэтым так:

„Мэты Т-ва: а) злучыць усю меншасьць беларускае нацыянальнасьці — як места Коўна, так і ўсёй Літоўскай Рэспублікі — на падставах здаровай культурна-нацыянальнай працы; б) рупіцца аб таварыскім збліжэньні з літоўскімі грамадзкімі дзеячамі, каб узгадаваць маладое беларускае пакаленьне ў духу літоўскае дзяржаўнасьці і закаханьня да літоўскае культуры; в) пашыраць сярод беларусаў нацыянальную культуру; г) выховываць культурна-грамадзкіх дзеячоў; д) рупіцца аб фізычным выхаваньні беларускае моладзі“.

Маладое Т-ва было шчыра прывітана ўсім беларускім грамадствам, як у Літве, гэтак і ў Заходняй Беларусі, і ў Латвіі, і за межамі, бо ўсе бачылі ў ім пачатак самаарганізацыі беларускае меншасьці ў межах сучаснае Літоўскае Рэспублікі. У сваіх прывітаньнях шмат хто з адказных беларускіх дзеячоў выразна падкрэсьліў

гэтую ролю Беларускага Культурна-Асьветнага Т-ва ў Літве і выказаў надзею, што Т-ва сьвядома абмяжуецца ў сваёй працы чыста меншасьцёвымі культурна-асьветнымі заданьнямі, бо як раз у гэтым кірунку зара ляжыць цэнтр вагі беларускае працы ў Літве.

За кароткі час свайго існаваньня Беларускае Культурна-Асьветнае Т-ва ў Літве ўжо здолела адчыніць у Коўне свой невялічкі клуб пад назовам „Беларуская Хатка“, які зьмяшчаецца на вуліцы Крашэўскага № 34, у будынку старшыні Т-ва, гр. С. Якавюка. Клуб мае залю і сцэну для тэатральных пастановак, якія ўжо і ладзіцца Драматычнаю Дружынаю Т-ва, пад рэжысураю гр. К. Плескачэўскай. Першая пастаноўка адбылася ў дзень адкрыцьця клубу — 1-га траўня 1932 году. Ставілася п'еса-жарт Л. Родзевіча — „Зьбянтэжаны Саўка“.

Зара Т-ва прыступіла да закладаньня сваіх аддзелаў у правінцыі. — Першы правінцыйны аддзел — ў месце Мерачы — адчынены 24-га красавіка. На ўстаноўчым сходзе ў Мерачы прысутнічала 30 асоб, якія абралі праўленьне Мерацкага Аддзелу ў складзе: старшыні — М. Езайціса, сакратара — Я. Казуна, скарбніка — М. Гардзейчыка і кандыдата ў праўленьне — А. Белавусава.

Другі правінцыйны аддзел Т-ва адчыніўся ў Бразэлі, Мусьнінскае воласьці Вілкамірскага павету. Старшыней Бразэльскага аддзелу абраны — гр. Антон Матач, намесьнікам старшыні — Клім Герасімчык, а сакратаром — Сьцяпан Матач. Зара ідзе падрыхтоўка да закладзінаў трэцяга аддзелу Т-ва ў горадзе Зарасаю (Нова-Аляксандраўск).

Пасьля стварэньня шэрагу аддзелаў, Т-ва мае на мэце склікаць канфэрэнцыю беларускае меншасьці ў Літве і дамагацца адчыленьня беларускіх школ, вучыцельскае сэмінары і водпуску з дзяржаўнага і самаўрадовых бюджэтаў дапамогі на беларускую нацыянальна-асьветную працу ў Літве.

Тым часам Ковенскае Цэнтральнае Праўленьне не пакідае і бягучае працы сярод беларускага жыхарства ў Коўне: так — 11 чэрвеня ў зале Ратушы адбыўся канцэрт - бал, на якім з беларускімі сьпевамі выступала гр. А. Латонас; 12 чэрвеня Драматычнаю Дружынаю Т-ва пастаўлены быў у сваім клубе „Беларуская Хатка“ 2-гі спэтакль у гэтым сэзоне, п'ла пьеса Ф. Аляхновіча — „Чорт і Баба“; 16 ліпеня ў зале клубу Т-ва адбыўся 3-ці спэтакль, на якім ставілася камэдыя Крапіўніцкага — „Пашыліся ў дуры“; 6-га жніўня Драматычная Дружына Т-ва выяжджала на аўтабусе з першаю пастаноўкаю ў правінцыю, — быў зладжаны першы спэтакль у Бразэльскім аддзеле Т-ва, ставілася камэдыя А. Радзевіча — „Зьбянтэжаны Саўка“, і ў першыню выступаў вясковы Беларускі Хор, закладзены пры Бразэльскім Аддзеле грамадзянінам А. Матачом.

Такім чынам, трэба канстатаваць, што праца маладога „Беларускага Культурна-Асьветнага Т-ва ў Літве“ разьвіваецца зусім памысна і ўжо мае дзе-якія вынікі і посьпехі.

VI. Трэба усьцерагчыся ад паўтораньня памылак мінулага.

Мы, са свайго боку, са шчырай радасьцяй вітаємо гэтае абуджэньне беларускае меншасьці ў Літве, бачым у ім пачатак рэальнае культурна-асьветнае працы і жадаємо яму поўнага посьпеху.

Аднак, вітаючы стварэньне беларускага меншасьцёвага Культурна-Асьветнага Т-ва, мы хочамо перасьцярач беларускую грамадзкасьць ад паўтораньня шкодных памылак, зробленых у 1925 годзе пры закладзінгах Беларускага Нацыянальнага Камітэту ў Літве. У той час ня ўсе сьведомыя беларускія дзеячы зразумелі ўсю важнасьць стварэньня беларускае грамадзкае арганізацыі ў Коўне. Дзе-хто, асабліва гр. Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі, які звыш меры завалены быў тады выдавецкай працай і звязанымі з ёю клопатамі, палічыў стварэньне Нацыянальнага Камітэту за лішняе, за непатрэбнае і нават некарыснае пачынаньне. Седзючы за лістамі карэктуры і рукапісамі, ня змог ён у належнай меры ацаніць тагачасную сытуацыю, а будучы стомлены выдавецкай працай і баючыся, што Камітэт, будзе перашкаджаючым тормазам наладжанаму ім выдавецтву, заняў супроць Нацыянальнага Камітэту і яго арганізатараў варожую пазыцыю. Гэтая бязгрунтоўная і неразумная варожасьць выклікала войстрыя спрэчкі паміж гр. В. Ластоўскім і беларускім грамадзтвам, аб'яднаўшыся каля Камітэту, разьбіла беларускія сілы ў Літве на два варожыя лягеры, ускладніла і аслабіла працу Нацыянальнага Камітэту ды, урэшце, ударыла і па самому В. Ластоўскаму і ягоных выдавецкіх пачынаньнях, якія хутка былі спынены.

Горш за ўсё, што гэтыя ганебныя спрэчкі не былі зьліквідаваны ў нэтрах самой беларускай грамадзкасьці ў Літве, а былі вынесены за межы яе. Абедзьве стараны, асабліва гр. В. Ластоўскі, выступалі ў літоўскай прэсе і такім спосабам уцягнулі здзіўленае літоўскае грамадзтва ў ролю сьведкі і судзьдзі беларускіх унутранніх непаразуменьняў. Змушана было ў гэтай спрэчцы выказацца і беларускае грамадзтва ў Заходняй Беларусі, у Латвіі і ў эміграцыі, бо ўсюль беларусы былі ўсхваляваны наяўнай бязглуздасьцяй і шкоднасьцяй гэтае барацьбы*).

Літоўскае грамадзтва ў гэтай спрэчцы выявіла сябе па-рознаму: пры хільнікі беларусаў стараліся ўразуміць гр. В. Ластоўскага, спыніць далейшае паглыбленьне барацьбы і давясці беларускае грамадзтва да паразуменьня; ворагі беларускага адраджэньня, лятуцеўшыя за кошт беларусаў нешта здабыць для Літвы, —

*) Глядзі газэты: „Голас Беларуса“, Рыга, 1925 г. №№ 4, 5, 6, 8, 10, 16; „Жыцьцё Беларуса“, Вільня, 1925 г. №№ 1, 3, 10; „Bielaruskaja Krynica“, Wilnia, 1925 г. № 35; „Грамадзкі Голас“, Вільня, 1925, № 31 (85), ды іншыя. Больш падрабязна справа гэтая разглядаецца намі ў кніжыцы—„Беларускае адраджэньне і літоўская палітыка“, якая зара' падрыхтоўваецца да друку.

наадварот, падтрымоўвалі В. Ластоўскага і, кіруючыся лёзунгам— „Падзяляй і ўладарствуй!“ — падбухторывалі яго на новыя выпадкі супроць Беларускага Нацыянальнага Камітэту, каб паглыбіць унутрашняе змаганьне сярод беларусаў; рэшта ліцвіноў ставілася да гэтае спрэчкі індывідуальна, назіраючы яе як вясёлы фарс, што, зусім зразумела, мала гонару рабіла для беларускае справы.

Было-б дужа прыкра, прост злачынна, калі-б і зара, хаця-ж бы ў самай аддалёнай меры, з чьей бы то ні было віны, магла бы паўтарыцца гэткае бязглуздасьць. І мы маємо надзею, што беларускае грамадства і паасобныя беларускія працаўнікі добра гэта разумеюць і ніколі не дадуць сябе справакаваць на ўнутрашняе, зусім зара, непатрэбнае марнаваньне сіл у такі адказны момант, як закладзіны падвалінаў пад гмах беларускае меншасьцёвае працы ў Літве.

Яшчэ адна дужа важная заўвага: беларуская меншасць зможа моцна арганізавацца і прадукцыйна працаваць над сваёй асьветаю і школай, калі пачынальнікі Беларускага меншасьцёвага руху ў Літве самым найцясьнейшым чынам зьвяжуць сябе і сваю працу з працоўнымі людзьмі, бо беларускае інтэлігэнцы ў Літве зара, нямнога, ды і наагул — калі ствараць меншасьцёвы рух толькі дзеля таго, каб абмяжывацца арганізацыяй Беларускае інтэлігэнцы і зусім прайсьці міма рабочых і сялян, дык тады няварта нічога і пачынаць, бо сіла Беларускае меншасці будзе не ў інтэлігэнцы, а ў сялянска-рабочніцкай масе і ў ступені яе свядомасці. Калі блюза Беларускага рабочага і работніцкага ды сярмага селяніна будуць толькі выпадковымі і другаразраднымі гасьцямі на беларускіх вечарынах і сходах — дык рух беларускі ў Літве ніколі не набудзе моцы і шырыні. Калі-ж блюза і сярмага будуць адчуваць сябе гаспадарамі ў „Беларускай Хаце“, калі яны будуць дзейнымі сябрамі арганізацыі і калі сучасныя кіраўнікі Беларускае меншасці стануць на шлях аднаўленьня з працоўнымі, дык беларусы ў Літве будуць мець усё, што ім па праву, як кождай нацыянальнай меншасці, належа.

Праца папярэдніх беларускіх арганізацый і ўстаноў у Коўне тым і была слабая, што яна ня выходзіла са сьцен канцаларый і габінэтаў і нямалы зусім ня мела ніякага стыку з беларускім працоўным людзьмі, што жыў і жыве ў Коўне. Гэта было найбольшай памылкай папярэдніх працаўнікоў, ня кажучы ўжо аб тым, што некаторыя паасобныя адзінкі з іх, вызнаючы ў тэорыі „каханьне да роднага народу“, у практыцы з мала схаванаю пагардаю ставіліся да простага працоўнага люду і баяліся, ды і ня ўмелі, падыйсьці да яго бліжэй і шчыра працягнуць яму руку. І хоць такіх адзінак было нямнога і хоць яны не займалі камандуючага становішча ў Беларускай працы, аднак іх настроі стваралі недапушчальную атмасфэру наўкола беларускіх устаноў і ізалявалі гэтыя ўстановы ад беларускіх мас.

Зара́ беларуская праца павінна абапірацца ня толькі на высока-кваліфікаваныя адзінкі, якая бы не была велічыня іхняе індывідуальнае вартасці, але, галоўным чынам, на шырокія працоўныя масы. Для працоўных мас і разам з імі павінны працаваць беларускія адраджэнцы.

VII. Пэрспэктывы на будучыню.

Ці ёсць патрэбныя абставіны і ўмовы для паспяховае беларускае адраджэнчае працы ў межах сучаснае Літвы? Ці ёсць самая патрэба ў беларускай культурна-асветнай працы на Літве? І ці варта рабіць высілки для ўсведамленьня і арганізацыі беларускае меншасці ў Літоўскай Рэспубліцы ў сучасны момант?

На ўсе гэтыя пытаньні мы адказваем рашуча і катэгарычна — так, ёсць і патрэбна!

Існаваньне беларускага жыхарства ў межах сучаснае Літвы ёсць факт, якога ніхто не адкідае. Пытаньне аб дакладнай лічбе беларусаў хай астаецца пакуль — што яшчэ спрэчным, але бяспрэчна тое, што якою бы ні была лічба беларускае меншасці — яна мае свае нацыянальна-культурныя правы і патрэбы, якія павінны быць задавальнены. Канстытуцыя Эстонскай Рэспублікі, напрыклад, прадугледжывае, што наяўнасць у Эсьці якой-коледчы народнасці ў лічбе хаця-ж-бы аднае тысячы чалавек ужо дае ей правы на нацыяльна-культурную аўтаномію, на стварэньне сваіх асветных устаноў і арганізацыю меншасцёвага прадстаўніцтва. Некалькі тысяч беларускага жыхарства ў Літве не павінны быць пакінуты на далейшае русіфікаваньне і палёнізацыю — яны павінны быць далучаны да агульнага беларускага адраджэнчага руху. Знача, тым самым, перад беларускімі арганізацыямі і нацыянальна-свядомымі адзінкамі ўжо паўстае зусім рэальная ідэёвая мэта, і ня трэба шкадаваць сіл і працы для яе паспяховага здзяйсненьня.

Жывое беларускае слова, беларускія тэатральныя пастаноўкі, беларуская песня, кніга і школа, — зробіць сваю працу і павернуць і замацуюць за беларускім народам тых, каго ён пачаў ужо губляць у Літве. З гэтага пункту гледжаньня кірунак працы, узяты „Беларускім Культурна-Асветным Т-вам у Літве“ — зусім правідловы. Патрэбна толькі, з аднаго боку, каб тэмпы ягонае працы былі вядзены з належнай энэргіяй і напружанасьцю, а з другога боку, каб Літоўская дзяржава прыйшла Т-ву на дапамогу.

Тут з вялікаю прыемнасьцю, адмячаемо мы той факт, што сярод літоўскага грамадства таксама заўважаецца ўжо, быццам, нейкае жаданьне пайсьці беларусам на спатканьне і дапамогу. Так: у часопісу „Musu Vilnius“ зьявіўся ўжо шэраг зацемак аб жыцьцю беларусаў у Віленшчыне, а таксама і больш шырокія стацьці гр. Выганда-са, якія атрымалі ўжо спрыяючы водгук і ў беларускай прэсе, як у

Латвіі так і за-межамі*); вядомы літоўскі вучоны і палітычны дзеяч праф. Мікола Біржышка ў сваіх лекцыях заклікае да актыўнае дапамогі беларусам Заходняе Беларусі і кажа, што без беларусаў канчаткова вырашыць пытаньне аб Вільні літвіны ня змогуць; публіцыста Д. Пусгудзіс толькі ў сапрацаўніцтве з беларусамі і ўкраінцамі бачыць магчымасьць даць адпор захватніцкім імкненьням Польшчы. Усё гэта даводзе аб нейкім зруху ў бок беларусаў сярод ідэявых павадыроў літоўскае грамадзкасьці. Самае-ж галоўнае зара'— гэта тое, што ўжо і шырокія інтэлігэнцкія і народныя літоўскія масы пачынаюць разумець патрэбу шчыльнага літоўска-беларускага сапрацаўніцтва, пачынаюць разумець, што беларусы, ня гледзячы на іх сучасную нібы-та слабасьць і расьцярушанасьць, зьяўляюцца надзвычайна важнай сілай і адзіным, запраўды надзейным хаўрусьнікам у агульным змаганьні з польскім імперыялізмам. Гарачае прыём, якое бачылі беларусы пад час экскурсіі ў Зарасай, зьяўляецца найлепшым доказам таго, што ідэя беларуска-літоўскага сяброўства пачынае патроху прывівацца і ў масах.

Як бачым, літоўская грамадзкая думка, калі гавора аб беларуска-літоўскім сапрацаўніцтве, дык разумее яго ва ўсёй шырыне і адразу выносіць яго за межы сучаснае Літоўскае дзяржавы. Гэта зусім зразумела. І хаця сёнека, з беларускага боку, ідзе гутарка толькі аб арганізацыі беларускае меншасьці ў межах сучаснае Літвы і ў гэтым напрамку сканцэнтраваны зара' высілки і праца беларускага грамадства, што аб'ядняеца патроху каля „Беларускага Культурна-Асьветнага Т-ва ў Літве“, аднак мы лічым магчымым і патрэбным сказаць дзе-колькі слоў і аб больш шырокім маштабе беларуска-літоўскага сапрацаўніцтва. Пры гэтым трэба, зразумела, зазначыць, што гэтае больш шырокае сапрацаўніцтва не зьяўляецца ўжо кампэтэнцыяй памянёнага „Беларускага Культурна-Асьветнага Т-ва“, а для яго правядзеньня ў жыцьцё трэба будзе шукаць іншых шляхаў і арганізацый.

Адкуль ідуць гэтыя гутаркі аб больш шырокім літоўска-беларуска-ўкраінскім сапрацаўніцтве? Дзе іх прычына і крыніца? — Справа ў тым, што калі Польшча ў 1919-21 гадох захапіла беларускія і ўкраінскія абшары ды частку зямель, заселеных літвінамі, дык дзе-хто спадзяваўся, што з Польшчай „магчыма будзе дагутарыцца“, што усё „разьвязацца само-сабой“, а не—дык за беларусаў, украінцаў і літвіноў заступацца вялікая дзяржава. Аднак, ішоў год за годам. Сучасная Польшча выявіла свой твар, і пачаліся расправы і надужыцьця над акупаванымі народамі, а ніхто і не падумаў за

*) Глядзі: 1) газэту „Думка Беларуса“, Дзвінск, 15. VIII. 1932 г., № 3 — „Што кажуць і пішуць аб беларусох?“; 2) газэту „Беларуская Трыбуна“, Чыкаго, 14. X. 1931 г., № 9 — „Літовец к беларусам“ і № 10, 15. III. 1932 г. — „Беларус к літоўцам“; 3) штомесячнік „Беларуская Школа ў Латвіі“, Рыга, 1932 г. №№ 1 (11), 2 (12) і 3 (13) — „Беларусы ў Літве“ і № 4 (14) — „Да беларуска-літоўскіх адносін“; 4) газэту „Беларускі зван“, Вільня, 23. VII. 1922 г., № 21 (46) — „Беларусы ў Літве. Беларускае школьніцтва“.

іх заступіца. І вось надзеі на тое, што хтосьпі з боку, Ліга Нацый, ці Гаагскі Міжнародовы Трыбунал, у парадку міжнароднага права і справядлівасці, аддасць беларусам уладу ў Заходняй Беларусі, украінцам у Галічыне і Валыні, а літвіном кавалак Віленшчыны, — разьвееліся без астачы ў самых аптымістычных і ідэялістычных галовах. Для ўсіх трох народаў зусім ясна стала, што толькі шляхам нацыянальна-культурнае працы і соцыяльна-грамадзкага змаганьня ў гэтых краінах змогуць беларусы, літвіны і ўкраінцы перамагчы акупанцкую навалу. Зара́ беларусы, як і ўкраінцы, упарта змагаюцца. Аднак, для паспяховага змаганьня патрэбны забяспечаны тыл, які даваў бы магчымасьць адпачынку і падрыхтоўкі да новае барацьбы, інакш наасобныя адзінкі гінуць у бязупынным змаганьні, або змушаны здавацца на міласць пераможцаў. І беларусы шукаюць гэтага забяспечанага тылу ўсюль, дзе толькі магчыма.

Калі-б у межах сучаснае Літвы беларусы знайшлі надзейны прытулак ад рэпрэсій акупанцкае ўлады, калі-б беларуская моладзь мела магчымасьць праз Літву здабываць сябе асьвету, ці пашаўняць кадры сьвядомае беларускае інтэлігэнцыі, калі-б у Коўне, ці Зарасаю, стварыўся новы беларускі культурна-асьветны і выдавецкі цэнтр, ды калі-б Заходняя Беларусь наагул больш рэальна адчула зацікаўленасьць і клопаты аб ёй з літоўскага боку, — гэта дало-б літвіном ня толькі прыхільнасьць і прыязнь з беларускага боку, але і стварыла б запраўдны грунт для больш шырокага і пляновага беларуска-літоўскага сапрацаўніцтва.

Вяртаючыся да беларускае меншасьцёвае справы ў Літве, трэба вызнаць, што яна мае перад сабой добрыя пэрспэктывы, што асновы яе самаарганізацыі ўжо закладзены і закладзены добра і што літоўскае грамадзтва пачынае ўжо нанова выяўляць да беларусаў сваю зацікаўленасьць і прыхільнасьць. Калі і надалей нішто не сапсуе распачатае справы, дык беларусы хутка змогуць пабачыць у Літве беларускую нацыянальна-культурную аўтаномію зьдзейсьненым фактам.

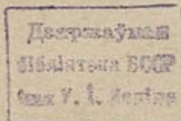
Мы шчыра жадаем, каб гэта адбылося як мага хутчэй.

К. Езавітаў.

Рыга. 10 жніўня 1932 году.

Зьмест.

- I. Лічба беларусаў у сучаснай Літве.
- II. Палітычна-праўны стан беларусаў у Літве.
- III. Асьвета беларусаў у Літве ў сучасны момант.
- IV. Ці вялася у Літве да 1932 году беларуская грамадзкая праца?
- V. Першыя крокі на шляху да аб'яднаньня беларускае меншасьці ў Літве.
- VI. Трэба ўсьцерагацца ад паўтораўня памылак мінулага.
- VII. Пэрспэктывы на будучыню.

242275

~~294~~

294

104
Бел.
А

Бел. 2005

80000004 168407